

PLÂNLİ KOLLEKTİVİST İKTİSAT (DEVAM)

Yazan: Prof. F. A. von HAYEK

Çeviren: Fetih ÇELİKBAŞ
Umumi İktisat
Doçenti

7. PLÂNCILIK ve KAPİTALİZM

İstihsal vasıtaları üzerinde, oldukça ileri götürülmüş bir merkezî kontrol mevcut olmadığı takdirde, plâncılık (Planisme = plânlı iktisat) bu tâbiri daha önce kullandığımız mânada bir dâva olmaktan çıkmakta, gayri kabil tasavvur bir hal almaktadır. Bunu hangi kanaatte olursa olsun, iktisatçıların büyük bir kısmı, muhtemelen kabul etmiş bulunacaklardır. Halbuki, plâncılığa inanan diğer kimselerin ekserisi, bunun hâlâ hususi mülkiyet prensibine dayanan bir cemiyet çerçevesi içerisinde rasyonel olarak tatbikine teşebbüs edilebilecek bir sistem olduğuna hükmetmektedirler. Yine bununla beraber, eğer plâncılıktan murat, gerek istihsal olunacak emtia miktarının, gerek kullanılacak istihsal metotlarının, gerekse tâyin ve tesbit edilecek fiyatların mevzuu bahis olduğu hallerde, istihsal faaliyetinin otoriteye müstenit emirlerle fiilen sevk ve idaresi meselesi ise [1] böyle bir şeyin değil sadece gayri mümkün olduğunu, hattâ bu kabil her münferit tedbirin takip olunan gayenin akim kalmasını mucip olacak tepkiler tevhit edeceğini ve azimli bir şekilde hareket etmek maksadiyle girişilen her teşebbüsün gitgide, daha fazla kontrol tedbiri itibazını zarurî kılarak, sonunda, bütün iktisat faaliyetinin merkezî bir otorite altına girmesine müntehi olacağını, kolayca ispat etmek kabildir.

Sosyalizme ait olan bu tetkik çerçevesi dahilinde, kapitalist bir cemiyette devlet müdahalesi gibi hususi bir bahiste, bundan daha öteye gitmek imkânsızdır. Bunu burada zikredişimizin sebebi, sarîh olarak devlet müdahalesi bahsinin sadet dışı olduğunu kaydetmek içindir. Şahsi kanaatimize göre, ihatalı bir tetkik, devlet müdahalesinin, rasyonel olarak, muhtelif imkânlar arasından intihap ve tercih yapmağa imkân verebilecek veya tatbik edildiği meselelerin hiçbirini için müstakar ve tatminkâr bir hal çaresini sağlayabilecek bir yol bahşetmediğini göstermektedir. [2]

[1] Böyle bir iktisat nizamı, ancak Sovyet Rusya'da tatbik edildiği gibi «tamamiyle plânlaştırılmış sosyalizm» veya «Kollektivizm» için mevzuu bahsolabilir. F. Çelikbaş.

[2] L. V. Mises, Interventionism. Yena 1929 Müellif.

Lâkin, bu hususta da, yanlış bir tefsirde bulunmaktan sakınmak lâzımdır. Burada, mevzu bahis ettiğimiz şekilde kısmi plâncılığın gayri akli (irrationel) olduğunu söylemek, müdafaa edilebilecek yegâne kapitalizm şeklinin de, kelimenin eski mânasında işleri tamamiyle oluruna bırakan (Laisser faire) kapitalizm olduğunu kabul etmek demek değildir. Tarihen mevcut olan kanuni müesseselerin, bizzat şu veya bu mânada, en «tabii» müesseseler olduğunu farzetmek için, ortada hiçbir sebep yoktur. Hususi mülkiyet prensipi, hiçbir suretle, zaruri olarak, bu hakkın vüsatinin bugün mevcut kanunların tâyin ettiği şekilde tesbit ve tahdid edilmiş olması keyfiyetinin, en isabetli bir tarzda olduğu fikrini tazammun etmemektedir. Rekabetin, en müessir tarzda ve kolayca işlemesi için gereken en muvafık daimî kadrosunun tâyini meselesi, fevkalâde büyük bir ehemmiyeti haizdir. Hal böyle iken, meselenin maalesef, acınacak bir tarzda iktisatçılar tarafından ihmal edildiğini teslim etmek, bizim için bir mecburiyettir.

Fakat diğer taraftan, iktisadi faaliyetin kanuni çerçevesinde tadilat icrasının mümkün olduğunu kabul etmek, şimdiye kadar kullandığımız mânasında hahâ ileri götürülmüş bir plâncılık çeşidinin kaabil tatbik olduğunu kabul etmek demek değildir. Burada, asla ihmal edilmemek icabeden esaslı bir fark mevcuttur ki, o da, hususi teşebbüse, her değişikliğe intibak edebilmek için gerekli olan zaruri münebbihleri temin edecek tarzda tesbit edilmiş, devamlı kanuni bir kadro ile, bu intibakların merkezî bir idare tarafından temin edilmekte olduğu bir sistem arasındaki farktan ileri gelmektedir. Ve işte asıl mesele buradadır; yoksa, yeni müesseselere karşı mevcut nizamı muhafaza ve idame etmek meselesi bahis mevzuu değildir. [1] Bir bakıma göre, her iki sistem de, rasyonel bir plâncılığın mahsulü olarak gösterilebilir. Ama, birinci halde, bu, ancak müesseselerin daimî kadrosu için tatbik edildiği ve binaenaleyh, yavaş yavaş cereyan eden tarihî bir tekâmüle tabi olarak inkişaf eden müesseselerin kabulüne mütemayil bulunduğu takdirde, kendinden sarfınazar edilebilecek bir plâncılıktır. Halbuki, ikinci şıkta,

[1] Meselenin ruhu buradadır. Başka bir şekilde ifade edilmek lâzım gelirse, cemiyet iktisadi piyasa şartlarına göre mi cereyan etmelidir, yoksa bir «merkezî otorite» nin emirlerine göre mi? Eğer «piyasa» şartlarına göre işlerin cereyanı muvafık telâkki ediliyorsa ki bugün iktisat ilmi umumî menfaatin bu yönden olduğunu ispat etmiştir - elbette devletin bunu sağlamak üzere tedbirler alması lâzımdır. Devletin, piyasa şartlarına göre, millet iktisadının bir düzene geçmesi için müdahale edeceği hallerde olabilir. W. Röpke bu hususta iki çeşit siyaset tavsiye ediyor ki, bunlardan birine «politique d'encadrement» ötekisine de «politique de marché» yani çerçeveleme (mülkiyetin vüsatinin tahdidi) siyaseti, piyasa (yani rekabetin muhafazası) siyaseti F. Çelikbaş, Bak. Civitas Humana (Fransızca tercümesi) Paris, 1946, s. 66 Müellifin aynı fikirleri için: La crise de notre temps, Neuchâtel, 1945 (Almancadan çevrilme).

plâncılık müteaddit günlük değişmelere cevap vermek zorundadır. [1]

Bu şekilde kabul olunan bir plâncılığın, beşeriyet tarihinde, şimdiye kadar görülmedik bir vüsat ve mahiyette değişmeleri tazammun ettiğinden hiç şüphe edilmemelidir. Halen gerçekleşme yolunda olan değişikliklerin, sanayi devrinden evvelki içtimai şekillere dönmekten ibaret bulunduğu, bazan, ileri sürülmektedir. Bu bir hatadır. Ortaçağ korporasyon (lonca) sisteminin, en yüksek seviyesine vardığı ve ticarete tatbik edilen tahditler âzami haddini bulduğu zamanda bile, bu tahdit tedbirleri ferdî faaliyeti sevk ve idare etmek maksadına mâtuf fiilî vasıtalar olarak kullanılmıyordu Belki, bu tahditler, ferdî faaliyetlere bahşedilecek en rasyonel daimî bir kadro teşkil etmekten çok uzaktı; lâkin, aslında, ferdî teşebbüsün cari faaliyetinin serbestce hareket edebilmesine imkân veren daimî bir kadro vazifesini görüyordu. Eski tahditçilik cihazını, hemen her günkü değişmelerde bir intıbak vasıtası olarak kullanmak maksadiyle giriştiğimiz tecrübelerle, inkıtasız devam etmekte olan cari faaliyetin merkezce plânlaştırılması istikametinde, esasen bugüne kadar, mazide olduğundan çok fazla yol almış bulunmamız da pek muhtemeldir. Ve şayet, tuttuğumuz bu yolu takibeder, azim ve sebatla harekete karar vererek, her münferit plânlaştırmanın mucip olacağı kendi kendine intıbak edememek temayülleriyle mücadele etmeğe kalkışsaksak, tarihte emsaline raslanmıyan bir tecrübeye sürükleneceğimiz muhakkaktır. Lâkin bugün bulunduğumuz noktada bile bu vaziyetten epey uzaktayız. İmkânları doğru olarak takdir etmek niyetinde olduğumuz takdirde, bugün içinde yaşadığımız ve kısmi plâncılık ve tahditçilik teşebbüsleriyle dolu olan sistemin her hangi tam ve sağlam bir plâncı sistemden uzak olduğu kadar, rasyonel olarak müdafaası kabil her nevi kapitalist sistemden de uzak bulunduğunu kabul etmek zarureti vardır. Plâncılığın imkânları üzerinde her hangi bir araştırma yaparken, kapitalizmin, bugün mevcut olan şekliyle beğenilerek seçilecek yegâne sistem olduğunu farzetmenin hata olduğunu akıldan tutmak bilhassa mühimdir. Bugün, her hangi merkezî plânlaştırılmıy bir sistemden olduğu kadar, tam ve sâf şekliyle kapitalizmden de uzak olduğumuz muhakkaktır. Halen, dünya, bir müdahalecilik hercü mercinden ibarettir.

[1] Tedricî bir tekâmülle ortaya çıkan bazı hukuki - iktisadi müesseseler, bazen rekabeti bertaraf ederek tekellerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Lâkin bu tekeller bile, içinde «piyasa» mevcut olan bir iktisadi düzen dahilinde, bu piyasanın muhtelif fiyat donelerinden faydalananarak çalışmaktadırlar. İşte bu sebeple âmme teşebbüsü sektörünün genişleyerek, günün birinde kapitalizmin yerini külli sosyalizm yani kollektivizm'in alacağını, ve bunun cemiyet iktisadında bir sarsıntıya meydan vermeyeceğini iddia etmek doğru değildir denmekte ve bu vaziyet bir intikal değil, fakat belki bir inkıta olacaktır diye ilâve edilmektedir; çünkü bu takdirde, rasyonel olarak iktisadi bir hesap yapmağa imkân kalmamaktadır. Tatbikatta da Sovyet zımmatları Rusyada bu durumla bidayette karşılaşmışlardır.

F. Çelikbaş.

hal tarzının rekabete dayanan bir cemiyet dahilinde, realitede müşahede ettiğimiz rant, ücret, faiz ve ilâh gibi kıymet meselelerinin tamamıyla aynı olan hâdiselerin ister istemez zuhuruna sebebiyet vereceğini ispat etmek için kullanılırdı. Bu suretle müellifler umumiyetle, nasıl olup da, birbirinden tamamıyla müstakil ferdi faaliyetlerin karşılıklı tesirinin kendiliğinden bu hâdiseleri meydana getirdiğini, bunların modern mürekkep bir cemiyet içinde, başka vasıtalarla da ortaya çıkarılıp çıkarılamıyacağını araştırmaya kadar gitmeğe lüzum ve ihtiyaç duymadan, göstermeğe teşebbüs ediyorlardı. Herkesce kabul olunup beğenilen bir kıymet miqyasının ademi mevcudiyeti ise, bu meselenin amelî ehemmiyetini büsbütün bertaraf ediyor gibi idi. Gerçi, yeni ekolün ilk müelliflerinden bazıları, sosyalizm dâvasını, hakikaten hallü fasıl ettiklerini tasavvur etmekle kalmıyor, fakat, bundan fazla olarak, kendi fayda hesaplarının, ferdi fayda miqyasını, bütün cemiyet için, objektif olarak muteber olan gayeler miqyasına çevrilmesine müsaade eden bir vasıta sağladığını zannediyorlardı. Lâkin, artık şimdi, bu son kanaatin bir hayalden ibaret olduğu, ve muhtelif şahısların ihtiyaçlarının yekdiğerine nazaran ehemmiyetini mukayese veya tesbit etmek imkânını bize bahşeden ilmî bir kriterin mevcut olmadığı, umumiyetle teslim olunmaktadır.

Fakat rekabet sisteminin tahlilinde ilerlendikçe, bu sistemin kendi kendine halletmekte olduğu meselelerin karışıklığı ortaya çıkmaya başlamış ve iktisatçılar, mevzu bahis meselelerin indî kararlarla halli imkânları hususunda gitgide daha fazla şüpheye düşmeğe başlamışlardır. Daha 1854 ten itibaren, modern «Marjinal = nihai fayda» ekolünün öncülerinin en mârufu olan Alman H. H. Gossen'in, bu mevzuda, komünistler tarafından ileri sürülen merkezî iktisat idaresinin (makamının), insanların kudretini pek çok tecavüz eden bir işi üzerine almış olduğunu ergeç anlayacağı neticesine vardığını kaydetmek faydadan hâli değildir. [1] Daha yakın zamanlarda modern ekole mensup iktisatçılar arasında, Gossen'in üzerine parmak bastığı noktaya, yani hususî mülkiyetin mevcut olmaması halinde, rasyonel hesabın arzedeceği müşkülât meselesine sık sık temas edenler olmuştur. Bu mesele, bilhassa Profesör Cannan tarafından gayet vazıh olarak, ispat edilmiştir. Filhakika,

[1] H. H. Gossen, Entwicklung der Gesetze des Menschlichen Verkehrs und der daraus fließenden Regeln für menschliches Handeln, Braunschweig, 1854, P. 231. : «Dazu folgt aber ausserdem aus den im vorstehenden gefundenen Saetzen über das Geniessen, und in folgedessen über das Steigen und Sinken des Werthes jeder Sache mit Verminderung und Vermehrung der Masse und der Art, dass nur durch Festsellung des Privateigenthums der Masstab gefunden wird zur Bestimmung ders quantitaet, welche den Verhaeltnissen angemessen am Zweckmaessigsten von jedem Gegenstand zu produziern ist. Darin würee denn dir von Communisten projectierte Zentralbehörde zur Verteilung der verschiedenen Arbeiten sehr bald die Erfahrung machen, dass sie sich eine Aufgabe gestellt habe deren Lösung die Kräefte einzelner Menschen weit übersteigt» Müellif.

hal tarzının rekabete dayanan bir cemiyet dahilinde, realitede müşahede ettiğimiz - rant, ücret, faiz ve ilâh gibi - kıymet meselelerinin tamamıyla aynı olan hâdiselerin ister istemez zuhuruna sebebiyet vereceğini ispat etmek için kullanılırdı. Bu suretle müellifler umumiyetle, nasıl olup da, birbirinden tamamıyla müstakil ferdi faaliyetlerin karşılıklı tesirinin kendiliğinden bu hâdiseleri meydana getirdiğini, bunların modern mürekkep bir cemiyet içinde, başka vasıtalarla da ortaya çıkarılıp çıkarılamıyacağını araştırmaya kadar gitmeğe lüzum ve ihtiyaç duymadan, göstermeğe teşebbüs ediyorlardı. Herkesce kabul olunup beğenilen bir kıymet mikyasının ademi mevcudiyeti ise, bu meselenin amelî ehemmiyetini büsbütün bertaraf ediyor gibi idi. Gerçi, yeni ekolün ilk müelliflerinden bazıları, sosyalizm dâvasını, hakikaten hallü fasıl ettiklerini tasavvur etmekle kalmıyor, fakat, bundan fazla olarak, kendi fayda hesaplarının, ferdi fayda mikyasını, bütün cemiyet için, objektif olarak muteber olan gayeler mikyasına çevrilmesine müsaade eden bir vasıta sağladığını zannediyorlardı. Lâkin, artık şimdi, bu son kanaatin bir hayalden ibaret olduğu, ve muhtelif şahısların ihtiyaçlarının yekdiğerine nazaran ehemmiyetini mukayese veya tesbit etmek imkânını bize bahşeden ilmî bir kriterin mevcut olmadığı, umumiyetle teslim olunmaktadır.

Fakat rekabet sisteminin tahlilinde ilerlendikçe, bu sistemin kendi kendine halletmekte olduğu meselelerin karışıklığı ortaya çıkmaya başlamış ve iktisatçılar, mevzu bahis meselelerin indî kararlarla halli imkânları hususunda gitgide daha fazla şüpheye düşmeğe başlamışlardır. Daha 1854 ten itibaren, modern «Marjinal = nihaî fayda» ekolünün öncülerinin en mârufu olan Alman H. H. Gossen'in, bu mevzuda, komünistler tarafından ileri sürülen merkezî iktisat idaresinin (makamının), insanların kudretini pek çok tecavüz eden bir işi üzerine almış olduğunu ergeç anlıyacağı neticesine vardığını kaydetmek faydadan hâli değildir. [1] Daha yakın zamanlarda modern ekole mensup iktisatçılar arasında, Gossen'in üzerine parmak bastığı noktaya, yani hususî mülkiyetin mevcut olmaması halinde, rasyonel hesabın arzedeceği müşkülât meselesine sık sık temas edenler olmuştur. Bu mesele, bilhassa Profesör Cannan tarafından gayet vazih olarak, ispat edilmiştir. Filhakika,

[1] H. H. Gossen, Entwicklung der Gesetze des Menschlichen Verkehrs und der daraus fließenden Regeln für menliches Handeln, Braunschweig, 1854, P. 231. : «Dazu folgt aber ausserdem aus den im vorstehenden gefundenen Sätzen über das Geniessen, und infolgedessen überdas Steigen und Sinken des Werthes jeder Sache mit Verminderung und Vermehrung der Masse und der Art, dass nur durch Feststellung des Privateigenthues der Masstab gefunden wird zur Bestimmug ders quantitaet, welche den Verhaeltnissen angemessen am Zweckmaessigsten von jedem Gegenstand zu produziern ist. Darun würee denn dir von Communisten projectierte Zentralbehörde zur Verteilung der verschiedenen Arbaiten sehr bald die Erfahrung machen, dass sie sich eine Aufgabe gestellt habe deren Lösung die Kraefte einzelner Menschen weit übersteigt» Müellif.

mumaileyh, sosyalist ve komünistlerin maksatlarına, ancak «kıymetin bütün mâkul mânasında mevcut olabilmesine imkân veren hususi mülkiyet ve mübadele müesseselerinin aynı zamanda ilga edilmesi suretiyle» vâsıl olunabileceğini işaret etmiştir [1]. Fakat bu kabil umumi mülâhazalar dışında, sosyalist iktisada ait meselelerin, ne suretle halledilebileceğini gösteren hiçbir müşahhas sosyalist teklifin, umumi tetkike arzedilmemiş olması yüzünden, sosyalist iktisadın imkânları hakkında tenkidî tetkikler pek az terakki kaydetmiştir. [2]

Ancak içinde bulunduğumuz asır başında, mümtaz Holânda İktisatçısı, N. G. Pierson'a borçlu bulunduğumuz, sosyalizmin amelî imkânsızlıklarına dair tetkik etmekte olduğumuz neviden umumi bir tetkik, o sırada, Marx sosyalizminin en mühim nazariyatçısı olan K. Kautsky'yi müstakbel sosyalist devletin bilfiil işleyiş tarzı hakkındaki ananevi sükûtu terk etmeğe ve verdiği bir konferansta da, daha pek çok kayıtlarla ve biraz da mütereddit olarak İhtilâlin ertesinde vakıaların ne suretle cereyan edeceğini tasvire sevkettiği. [3] [4]. Lâkin, Kautsky'nin, bu konferansla ispat ettiği bir cihet varsa o da, henüz bizzat kendisinin bile, iktisatçılarca mevzu bahis edilen meselenin ne olduğunu idrak edememiş olması keyfiyeti idi. Böylece, Kautsky,

[1] E. Cannan, A History of the theories of Production and Distribution, 1893, 3 üncü Basım, S. 395. Prof. Cannan bilâhara sosyalist devletler arasındaki milletler-arası münasebetlere dair ehemmiyetli bir ilmi hizmette bulunmuştur. The Economic Outlook, London 1912 deki «The Incompatibility of Socialism and Nationalism» üzerindeki tetkikine bakınız. Müellif.

[2] Sosyalist cepheden, meselenin hal çaresi tamamiyle ihmal edilmiş olmakla beraber yine gerçek müşkülât hakkında bir dereceye kadar anlayış gösterilen bir deneme, G. Sulzer, tarafından yapılmıştır. Die Zukunft des Sozialismus, Dresde, 1899. Müellif.

[3] 1899 da evvelâ Delft'te verilen ve hemen akabinde, aynı şehirde iki gün evvel verilen bir diğer konferansla birlikte Almanca olarak neşredilmiş olan bu konferansın İngilizce tercümesi Londra'da 1907 de şu başlıkla yayımlanmıştır.. «The social Revolution» ve «On the Morrow of the social Revolution» Müellif.

[4] Marksizmin, rekabet neticesinde Kapitalizmin, yeni piyasalar elde etmek için imperyalizme münker olacağı hakkındaki iddiası da malûmdur. Fakat, burada coğrafi mahreçlerin gerçekten dünyanın mahdut olduğuna göre bir gün gelip tükeneceğini takdir etmek için Marksçı olmağa lüzum yoktur. Bu malûm bir şeydir ve esasen, emperyalizm kapitalizmin cüz'ü mütemmimi de değildir; iktisatla devlet arasındaki münasebetlerin objektif tetkiki daha çok devlet adamlarının iktisadi siyasetlendiklerini göstermektedir. Kapitalizm rekabetle esasen mahdut olan coğrafi mahreçleri değil, fakat içtimai mahreçleri elde etmeğe çalışacaktır. Mal ve hizmetlerin istihsal masraflarının düşürülmesine saik olan rekabet, satış fiyatlarına da sirayet ederek muhtemem alıcıların fiilî alıcılar haline geçmesine imkân verecektir. İşte bu basit hakikati bile Kautsky gibi bir mütefekkirin nasıl olup da göremediğini bu asrın başında M. Bourguin kendi keadine sormaktadır. Bak. Les systèmes socialistes et l'évolution économique Paris, 1933, 3 üncü basım, 5 inci tiraj s. 323

Pierson'a, meseleyi teferrüatıyla ispat etmek fırsatını vermiş oluyordu. Nitekim, o da, Hollânda Economist gazetesinde intişar eden bir makalede, sosyalist bir devlette de, tıpkı bir başka iktisat sisteminde olduğu gibi, kıymet meseleleri mevcut olacağını ve sosyalistlerin halletmek zorunda oldukları işin de, bir fiyat sisteminin ademi mevcudiyeti dolayısıyla, muhtelif malların fiyatlarının ne suretle tâyin edileceklerini göstermekten ibaret bulunduğunu izah etti. İşte, bu makale, sosyalizmin iktisadi cepheleri hakkındaki modern tetkiklerin ilk ehemmiyetlisi olmuştur. Mümtaz iktisatçının tatbikatta, Hollânda dışında duyulmayan bu mühim ilmi hizmetine ancak bu bahis etrafında, sair iktisatçılar tarafından müstakilen girilen münakaşalardan sonradır ki, almanca tercümesiyle itilâ hâsıl edilebilmiş, ve fakat buna rağmen, işbu tetkik, harbten (1914 - 18) evvel bu meseleler üzerinde neşredilmiş yegâne mühim eser olmak itibariyle bilhassa câlibi dikkat olmakta devam edegelmiştir. Bu makale, milletlerarası ticaretin, muhtelif sosyalist cemaatler arasında ortaya çıkardığı meseleleri tetkikte hususi bir kıymet taşımaktadır [1]

Sosyalizmin iktisadi meselelerine dair, harbten evvel neşredilen, mütaakip bütün tetkikler, hemen hemen, ücret, rant ve faiz gibi başlıca fiyat kategorilerinin, tıpkı bugünkü gibi görünecekleri ve aynı âmillerin tesiriyle tâyin ve tesbit edilecekleri cihetle, Sosyalist Devlette plâni ihzar ve tanzim eden makamında hesaplarına ithal edilmek lâzım geldiğini göstermek maksadına yöneltilmişlerdi. Faiz nazariyesinin modern inkişafı, bu alanda, hassaten mühim bir rol oynadı ve Böhm - Bawerk [2] i takiben bilhassa Profesör Cassel faizin ehemmiyetli bir unsur olarak, iktisadi faaliyetin rasyonel hesabında kale alınmak lâzım geldiğini, inandırıcı bir tarzda gösterdi. Lâkin bu müelliflerden hiçbiri, tatbikatta bu mühim ve esaslı unsurların ne suretle elde edilebileceğini göstermeğe hattâ teşebbüs bile etmedi. Meselenin hiç olmazsa yanına yaklaşan yegâne müellif de, İtalyan İktisatçısı Enrico Barone olmuş ve mumaileyh, 1908 de, Sosyalist Devlette İstihsal Bakanlığı hakkındaki makalesiyle, Pareto [3] nun bazı telkinlerini inkişaf ettirmiştir.

[1] «Sosyalist cemaatte kıymet meselesi» başlığını taşıyan bu makale, «L'économie dirigée en régime collectiviste» adlı kollektif eserde ilk müstakil tetkik olarak başta yer almıştır. F. Çelikbaş.

[2] Müellifin faiz hakkında umumi tetkiki dışında şu denemesini bilhassa zikretmek iktiza eder. «Macht und ökonomisches Gesetz» (Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung, 1914). Bu denemeyi muhtelif yönlerden, daha sonraki tetkiklerin ilk öncüsü olarak telâkki etmek lâzımdır. Müellif.

[3] V. Pareto, Cours d'économie politique, cilt II. Lausanne, 1897, 364 ve sonraki sayfalar. Müellif.

Bu makale, iktisadi meselelerde, riyazi tahlil vasıtalarının pekâlâ merkezi plân dairesinin vazifelerini halletmek için kullanılabileceğini tahmin ve takdir edenlerin hareket tarzlarına bir misal olmak itibariyle çok büyük bir ehemmiyet arzetmekte ve dikkati çekmektedir [1].

9. HARP ve AVRUPA SOSYALİZMİ ÜZERİNDEKİ TESİRLERİ

Büyük harbin (1914-1918) sonunda, orta ve doğu Avrupa devletlerinin ekserisinde, sosyalist partiler iktidar mevkiine geldikleri zaman, bütün bu meselelerin tetkiki, bizzarur yeni ve katî bir safhaya girdi. Zafere kavuşan sosyalist partiler, artık şimdi, muayyen bir iş programını tasarlamak mecburiyetinde idiler, ve harbi hemen takibeden yılların sosyalist edebiyatı da, ilk defa olarak, istihsalin sosyalist esaslar üzerine kurulmasının tevhit edeceği ameli meselelerle geniş ölçüde meşgul olmağa koyulmuştu. Bu münakaşalar geniş mikyasta, harb yıllarında geçirilen tecrübelerin tesiri altında idi. Zira, harb boyunca, devletler, zaruri ihtiyaç maddelerinin fıkdanına karşı koymağa mâtuf olmak üzere yiyecek eşyasıyla iptidai maddelerin tevzii için hususi bir idare tarzı vücuda getirerek teşkilâtlandırmışlardı. Umumiyetle, bu tecrübenin, iktisadın merkezden sevk ve idaresinin değil sadece kabili tahakkuk olduğunu, hattâ rekabet sistemine nazaran kabili tercih bulunduğunu fakat aynı zamanda, harb iktisadının ortaya çıkardığı meselelere cevap vermek maksadiyle ihdas olunan hususi plânlaştırma usulünün, pekâlâ sosyalist bir iktisadın devamlı olarak idaresi için de tatbik edilebileceğini ispat ettiği iddia olunuyordu.

İhtilâli hemen takibeden yıllarda vuku bulan değişikliklerin baş dönürücü sür'atinin, huzur ve sükûn içinde düşünmeğe pek az vakit bıraktığı Sovyet Rusya dışında, bilhassa Almanya'da ve hattâ buradan daha fazla olarak Avusturya'dadır ki, bu meseleler en ciddî bir tarzda ortaya atılmıştır. Lâkin, sosyalizmin fikrî inkişafında, sosyalistlerin daima hâkim bir rol oynaya geldikleri ve üstelik, Rusya müstesna olmak üzere, başka her hangi bir memleketten çok daha ziyade kuvvetli ve müttefik bir sosyalist partinin memleketin iktisadiyatına muhtemelen pek büyük bir tesir icra etmiş bulunduğu bu son memlekette, yani Avusturya'da, sosyalizmin dâvaları tatbikatta bilhassa muazzam bir ehemmiyet iktisap etmiştir. Harbi takibeden on yıl zarfında, bu memleketin geçirdiği iktisadi tecrübeler, Avrupada sosyalist bir siyasetin meseleleri bakımından, Rusya'da cereyan edenlere nazaran çok daha karakteristik olduğu halde, bu tecrübelere, pek az ciddî tetkikatın tahsis edilmiş olduğunu müşahede etmek, hemen işaret edelim

[1] «Kollektivist bir Devlette İstihsal Bakanlığı» adını taşıyan bu makale, lâhika olarak eserinin sonuna ilâve edilmiştir. F. Çelikbaş

ki, cidden merakı mucip olan bir keyfiyettir. Fakat, Avusturya'da yapılan amelî tecrübelerin ehemmiyeti hakkında ne düşünülebilirse düşünülün, sosyalist meselelerin anlaşılmasına hizmet etmek üzere, burada ileri sürülen nazari esasların, devrimizin fikir tarihinde istikbal için çok büyük bir kuvveti haiz olduğundan şüphe etmek asla mümkün değildir.

Bu ilk sosyalist eserler arasında, birçok yönlerden en şayanı dikkat olanı ve sosyalizmin ortaya çıkardığı iktisadi meselelerin mahiyetinin henüz pek mahdut olan kavramını birçok ahvalde en fazla temsil eden biri vardır ki, o da, 1919 da neşredilen Dr. O. Neurath'ın kitabıdır. Müellif bu kitabında, harb tecrübelerinin, mahsulât ihtiyatları ve stoklarını idare ederken, her türlü kıymet mülâhazasından sarfınazar etmenin imkân dahilinde olduğunu ispat ettiğini, ve binaenaleyh, merkez plân idaresinin tekmil hesaplarının aynen, *in nature* yapılmak lâzımgeldiğini ve bunun mümkün olduğunu göstermeğe yeltenmektedir. Başka bir deyişle, artık hesapların her hangi müşterek bir kıymet mikyasiyle yapılması faydasızdır, çünkü bu hesaplar aynen yapılabilir. [1] Neurath, kıymet hesabının ademi mevcudiyetinin, servet kaynaklarının rasyonel iktisadi kullanışları hususunda tevlidedeceği gayri kabil iktiham müşkülâtı külliye unutuyor ve hattâ bundan bir fayda bile görüyor gibi idi. Aynı mülâhazalar, Avusturya sosyal demokrat partisi liderlerinden olan Dr. O. Bauer'ın, bu devirde neşredilen mesaisi hakkında da vârittir. [2] Bu eserin ileri sürdüğü deliller ve aynı devrin diğer neşriyatı hakkında, burada etraflı ve mufassal bir kontrandü yapmak mümkün değildir. Bununla beraber, bu eserleri evvelâ yeni tenkidlerin ileri sürülmesinden önce, sosyalist tefekkürü temsil eden bir cereyan, bir ifade olmak itibariyle haiz oldukları ehemmiyetten dolayı, ve yine çünkü, yeni tenkidlerin büyük bir kısmının - doğrudan doğruya veya zımmen - bu neşriyata tevcih edilmiş olması yüzünden, zikretmek lâzımdır.

Almanya'da, tetkikat, hususi şahıslara ait sanayilerin devlet mülkiyet ve kontrolüne intikali imkânlarını müzakere etmek maksadiyle teşkil olunan «sosyalistleştirme komisyonları»nın teklifleri üzerinde temerküz etti. Ve işte bu komisyon - veya bu komisyonda cereyan eden müzakerelerle ilgili olarak - Profesör E. Lederer, Profesör E. Heimann gibi iktisatçılar ve betbaht W. Rathenau, sonradan iktisatçılar arasında başlıca münakaşa mevzuu olan sosyalistleştirme (*socialisation*) [3] plânlarını inkişaf ettirdiler. Ancak,

[1] O. Neurath, *Durch die Kriegswirtschaft zur Natural wirtschaft*, Munich, 1919 Müellif.

[2] O. Bauer, *Der Weg zum Sozialismus*, Wien, 1919. Müellif

[3] «*Socialisation*» tâbirinin sosyalleştirme diye dilimize çevrilmesi bir mâna ifade etmektedir. Üstelik hususi teşebbüs iktisadının sosyal maksadı yokmuş zehabını doğurabilmektedir. Bu itibarla, sosyalistleştirme tâbiri Fransızca kelimenin mânasına ve maksada daha uygun düşüyor kanaatindeyiz. F. Çelikbaş.

mevzu bahis teklifler, Avusturya'daki emsaline nazaran, bizim için, daha az enteresandır. Zira, bunlar, tamamiyle sosyalize edilmiş bir sistemi nazarı itibre almamakta, lâkin, aslında rekabete dayanan bir sistem dahilinde, sosyalize edilmiş, sosyalistleştirilmiş muayyen sanayilerin organizasyonu meselelerine bağlı kalmaktadır. Bu yüzden, mezkûr tekliflerin sahipleri, tamamiyle sosyalist olan bir sistemin belli başlı meselelerini cevaplandırmak mevkiinde kalmamışlardır. Bununla beraber, işbu teklifler sosyalizme ait meselelerin en ilmi bir şekilde tahliline girişildiği bir sırada ve bir yerde, amme efkârını gösteren alâmetler olmak itibariyle, ehemmiyetlidir. Bu devirde ortaya atılan tasarılarından biri, sadece müelliflerinin bugün moda haline gelen «plânlı iktisat» [1] tâbirinin mucidi olmalarından değil, fakat halen İngiltere'de oldukça rağbet kazanmış olan plâncı tekliflere cidden garip bir şekilde benzemekte bulunmalarından bilhassa kaydedilmeğe lâyıktır. Burada mevzu bahis teklif 1919 da Reich iktisat Bakanı, R. Wissel ile, müsteşarı W. v. Moellendorf tarafından hazırlanan plândır [2]. Lâkin bu zevatın hususi teşebbüslerin organizasyonu hakkındaki teklifleri ne kadar enteresan olursa olsun, ve bu tekliflerin sebebiyet verdiği münakaşalar da halen İngiltere'de yahut da sair memleketlerde tetkik edilmekte olan meselelere ne kadar benzerse benzesin, bunların, burada tetkik edilen neviden sosyalist teklifleri olarak telâkki edilmesine imkân yoktur. Çünkü, mezkûr plân kapitalizmle sosyalizm arasında yer almaktadır. Halbuki biz yukarıda zikredilen sebepler dolayısıyla, böyle bir vaziyetin tetkikini sarih ve katî olarak, bu tetkikin çerçevesi dışında tutmuş bulunuyoruz.

10. MİSES, MAX WEBER VE BRUTZKUS

Sosyalist iktisadın ana dâvasını, bundan böyle münakaşa alanında zâil olmasına imkân bırakmayacak şekilde, kesin olarak, ilk defa ortaya koymak şerefi, Avusturya iktisatçısı, Profesör Ludwig von Mises'e ait bulunmaktadır [3]. Sosyalist bir cemaatte, iktisadi hesaba dair 1920 ilkbaharında yayım-

[1] Almanca «Planwirtschaft» kelimesini, Fransızcaya iptida «L'économie dirigée» diye çevirirlerken son zamanlarda «L'économie planifiée» diye de tercüme etmeğe başlamışlardır. Türkçemizde idareli veya güdümlü İktisat denirken şimdi plânlı iktisat da demektedir. Bütün bu yeni iktisat tâbirleri hakkında, muhterem Namık Zeki Aral'ın şu yazısına bakılabilir. Tasvir Gazetesi.

[2] Bu plân, iptida 7 Mayıs 1919 da Reich hükümetine sunulan bir muhtıradan izah edilmiş, ve sonradan R. Wissel tarafından iki broşür halinde bastırılmıştır: Die Planwirtschaft (Hambourg, 1920) ve Praktische Wirtschafts politik (Berlin, 1919). Müellif.

[3] Bakınız O. Lange, Mises'in bu muazzam hizmeti karşısında ne yazıyor: «İstikbalin sosyalist devletinin hükümeti, Ekonomi Bakanlığının şeref galerisinde (merasim salonu), sosyalistleri gerçek dâvaya yanaşmağa zorladığı için, minnettarlıklarının bir nişanesi olmak üzere, Mises'in heykelini dikmek mecburiyetindedir.» (Oscar Lange) «On the Economic Theory of Socialism» The Review of Economic Studies, 1936-37, S. 53 te. Zikreden G. Pirou, Néo - Libéralisme Néo - Corporatisme Néo - socialisme 1939. Paris. S. 159. F. Çelikbaş.

lanan bir makalesinde müellif, şayet bugünkü iktisat sistemimizde rasyonel hesap yapmak imkânı mevcutsa, bunun da ancak para ile ifade edilen fiyatların, bu hususta en esaslı şartı sağlamasından ileri geldiğini ispat ediyordu [1]. Profesör Mises'in, kendinden evvelki bütün iktisatçılardan bir hayli ileri gitmiş olduğu en mühim mesele mevcut servet kaynaklarının iktisadi olarak istimalinin, fiyatların, sadece nihai istihlak mahsulâtına inhisar ettirilmesiyle değil, fakat aynı zamanda, bütün mutavassıt mallarla, istihsal unsurları için de aynı zamanda kabiliyetlik olması şartıyla mümkün olacağını iddia ederek, rekabet piyasasında takarrür eden fiyat sisteminde olduğu gibi, iktisadın ana dâvasına [2] müteallik teknil vakıaları aynı şekilde nazarı itibara alan her hangi bir diğer usule asla akıl erdirilemeyeceğini gayet etraflı bir şekilde ispat etmiş olmasından ileri gelmektedir. İşbu eserde bu makalenin bir tercümesi bulunmaktadır [3]. Bu makale, aynı müellifin «Sosyalizm» adlı büyük eseriyle birlikte, sosyalizmin iktisadi meseleleri üzerinde ciddi olarak ele alınmak lâzım gelen ister yıkıcı, ister yapıcı bütün münakaşaların hareket noktasını göstermektedir.

Profesör Mises'in eserleri, artık hiçbir tereddüte mahal bırakmadan zamanımızda sosyalizmin ana dâvası haline gelen bir mevzuu, en mükemmel ve en muavffak bir şekilde izah etmiş ve mütaakıp bütün araştırmalar üzerinde de gayet büyük tesirler icra etmekte bulunmuşken, garip bir tesadüf eseri olarak, aynı zamanda ortaya çıkan diğer iki mümtaz müelliften her birinin de, tamamiyle aynı neticelere vâsıl olmuş bulduklarını kaydetmek cidden enteresandır. Meyzuubahis müelliflerden birincisi, büyük Alman Sosyologu Max Weber'dir. Mumaileyh, 1921 de, ölümünden sonra neşrolunan «Wirtschaft und Gesellschaft» (İktisat ve Cemiyet) adlı bir eserinde

[1] Die Wirtschaftsrechnung in sozialistischen Gemeinwesen, «Archiv für Sozialwissenschaften und Sozial Politik» Cilt 47/1, Nisan 1920. Bu makalenin kısmı küllisi Profesör Mises'in «Le Socialisme. Etude économique et sociologique, Fransızca bası, Paris, 1938. Librairie de Médicis». adlı eserinin ikinci kısmında, sosyalist bir cemaatin iktisadi meselelerini daha tam olarak tetkik eden bahislerde mevcuttur. Müellif.

[2] İktisadın ana dâvası, ihtiyaçların, isteklerin sonsuz, hudutsuz oluşu vaktası karşısında, vasıtaların mahdud bulunmasından tevellüt etmektedir. Bu vaziyet karşısında halli gereken meseleler şudur? Hangi malları, ne miktarlarda ve hangi usullerle istihsal etmelidir ki, mahdud miktarda mevcut olan malları rasyonel olarak kullandığımızı, israfa meydan vermediğimizi ve fertlerin diledikleri malları istihsal etmekte bulunduğumuzu iddia edebilelim. İşte bütün bu meseleleri bir çırpıda halletmeğe hizmet eden mekanizma rekabet şartları için de piyasada takarrür eden «Fiyat sistemidir» F. Çelikbaş.

[3] «Kollektivist iktisat nizamında iktisadi hesap» başlıklı olup, sosyalist fikriyatında yepyeni bir çıkış açan, bu fevkalâde mühim makaleyi, henüz yabancı dil bilmiyen, iktisada meraklı gençlerimizin dikkatli incelemelerine sunabilmek için mecmuamızın gelecek sayılarında tercüme etmeyi düşünmekteyiz. F. Çelikbaş

sarih olarak farklılaşmış, mürekkep bir iktisat sisteminde, rasyonel kararlar almak imkânını sağlıyan şartları izah etmiştir. Profesör Mises gibi, o da (kendisi Mises'in makalesinden ancak şahsi tetkiki basılmakta iken ıttıla hâsıl ettiğini ifade ediyor) plânlı iktisadın başlıca müdafilerinin ileri sürdükleri *aynı hesapların* (calculs in natura), gerçekte böyle bir iktisat sisteminde, salâhiyettar mercilerin halletmek zorunda oldukları meselelerin rasyonel olarak halli imkânını bahşedemeyeceği vakıası üzerinde ısrar etmektedir. Müellif, sermayenin kullanılması, muhafaza ve idamesinin, ancak mübadele ve para istimaline müstenit bir sistem dahilinde mümkün olabileceğini, ve tamamıyla sosyalize edilmiş, sosyalistleştirilmiş bir sistem içerisinde, rasyonel hesap yapmanın imkânsızlığından mütevellit israfatın, elyevm en kalabalık nüfuslu memleketler ahalisinin yaşayışını gayri mümkün kılacak, oldukça ciddi bir vaziyet ihdas edebileceğini bilhassa işaret etmiştir.

«Bu hususta; şayet, para mevcut olmıyan bir cemiyet iktisadının dâvası kemali ciddiyetle ele alınarak halledilmeğe kalkışılıysaydı, elbette, sırası geldiğinde, her hangi bir hesap sistemi bulunabilirdi, diye bir faraziye yürütülmekle hiçbir ehemmiyetli delil serdedilmiş olmamaktadır; dâva, her külli sosyalizasyonun (sosyalistleştirme) esas ve ana dâvasıdır, ve tam meselenin mevzuubahis olduğu bir sırada, «plân» yapmanın hiçbir yolu malûm değilken, *rasyonel olarak* plânlaştırılmış bir iktisattan söz açmak, muhakkak ki, kabil değildir. [1]

Hemen hemen aynı zamanda, bu aynı fikirler üzerinde bir araştırma da Rusya'da vâkı olmakta imiş. Orada da, 1920 yılı yazında, yeni rejimin ilk askerî muvaffakiyetlerini takibeden kısa bir müddet zarfında, efkâr umumiye önünde, aleni olarak tenkidlerde bulunmanın, istisnaen mümkün olduğu bir sırada, Rusya'nın hususiyle ziraat meselelerine dair tetkikatiyle mâruf olan, mümtaz iktisatçı, Profesör Boris Brutzkus, verdiği bir seri konferansta, komünist zimamdarların icraatını ilham eden doktrinleri tenkid süzgecinden geçirmiştir. Bir Rus gazetesinde, *Sosyalist ni-zamda cemiyet iktisadı meseleleri* başlığı altında neşredilen ve ancak pek çok zaman sonra, almanca tercümesiyle [2] daha geniş bir okuyucu

[1] Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft* (Grundriss des Sozialökonomik, cilt III, Tübingen, 1921, S. 55-6). Müellif.

[2] Bu konferanslar 1921-22 kışında *Ekonomist* adlı Rus gazetesinde ilk önce şu başlıkla yayımlanmıştır: *Sosyalist Rejimde Cemiyet İktisadı Meseleleri*. Bilâhara, yeniden 1923 te Berlin'de basılan bir broşürde neşredilmiştir. *Die Lehren des Marxismus im Lichte des russischen Revolution*, başlığıyla bir Almanca tercümesi de, 1928 de Berlin'de yayımlanmıştır. Müellif.

kütlesinin bilgisine sunulan bu konferanslar, ortaya koydukları esaslı neticeler itibarıyla, Mises ve Max Weber'in noktai nazarlarıyla şayanı dikkat bir benzerlik göstermektedirler. Halbuki, müellifin bulduğu neticeler, Rusya'nın o sırada halletmek zorunda olduğu müşahhas meselelerin tetkikından neşet etmekte, üstelik de müellifinin, yabancı memleketlere her türlü muhabere ve münakale imkânlarından büsbütün uzak kalarak Alman ve Avusturyalı âlimlerin aynı mevzular üzerindeki hummalı çalışmaları hakkında bir gûna bilgi edinmesine imkân olmıyan bir devirde, ortaya konmuş bulunmaktadır. Profesör Mises ve Max Weber'de olduğu gibi, Brutzkus'un tenkitleri de, merkezî sevk ve idareye tâbi bir cemiyet iktisadında, fiyatlar bizzat ortadan kalkacağına göre, rasyonel hesap yapmanın imkânsızlığı üzerinde temerküz etmektedir. Bu etüt plânlı iktisadın Rusya'daki inkişaf seyrini gösteren ve bu nazariyeleri, esasen beklendiği üzere, şayanı dikkat bir şekilde teyideden bir münakaşa ve mütalâa serisi ile birlikte, işbu eserin tamamlayıcı bir parçasını teşkil etmektedir [1] [2].

II. EN YENİ TETKİKLER

Max Weber'le Profesör Brutzkus da, bir dereceye kadar sosyalist iktisadın ana dâvasını, müstakilen tarif etmek şerefine iştirak etmekteyseler de, asıl Profesör Mises'in her bakımdan ehemmiyetli ve daha da sistematik bir karakter arzeden hususiyle «Sosyalizm» adlı ana kitabındaki tetkikattır ki, Avrupada, müteakıp yollarda yapılan araştırmaların istikameti üzerinde derin bir tesir icra etmiş bulunmaktadır. Mises'in, Sosyalizminin intişarını hemen takibeden yıllarda, doğrudan doğruya, müellifin sosyalistlere meydan okuyan iddialarını çürütmek ve asıl tezinin de yanlış olduğunu ve hattâ tamamiyle bir merkezden sevk ve idare edilen bir iktisadi sistemde, kıymetlerin hiçbir ciddî müşkülâtla karşılaşmadan harfiyen tâyin ve tesbit edilebileceğini göstermek maksadiyle pek çok denemeler yapılmıştır. Lâkin, bu hususların münakaşası yıllarca devam etmiş olmasına rağmen, ki bu müddet zarfında bizzat Mises de yapılan tenkitlere iki defa cevap vermiştir, ekser sosyalistlerin bidayette teklif etmiş oldukları veçhile, tamamiyle bir merkezden sevk ve

[1] Bak. U. R. S. S. Terrain d'expériences économiques, 1 Vol. Librairie de Médicis, 1938. (İktisadi tecrübeler meydanı olan Sovyet Rusya). Bu eser ayrıca basılmıştır. F. Çelikbaş

[2] Fransız iktisatçısı Prof. G. Pirou, Mises ile beraber aynı zamanda, 1922 de, Fransız ekonomisti A. Aftalion'un da tatbikatta sosyalist iktisadın sureti cereyanını tenkit ettiğini yazmaktadır. (Néo Libéralisme, Néo-corporotisme Néo-socialisme Paris 1932, S. 142-143). Gerçi değerli Prof. Aftalion da marjinalist teori zaviyesinden, sosyalizmi nüfuzu nazarla «Les fondements du socialisme, étude eritique, Paris 1923.» tenkit etmiştir: amma, bu eserde, Mises'in sosyalizmi tenkidine mesnet teşkil eden «İktisadi hesap» prensipi hakkında hiçbir kayıt yoktur. Halbuki Mises'in hizmeti sosya list iktisatta iktisadi hesap yapmanın ka-bil olamayacağı noktai nazarı veya realitesine dayanmaktadır. F. Çelikbaş.

idare olunan plânlı bir iktisat sistemi mevzu bahis olduğu nispette, Mises'in ileri sürdüğü asıl tezin cerh ve reddedilmeyeceği gitgide daha aşikâr bir hal almıştır. Bidayette dermeyeran olunan mülâhazaların ekserisi, gerçekte, Mises'in sosyalizmin iktisadi hesabı gayrı mümkün kıldığını söylemek istediği halde; biraz müphemce bir ifade ile tesadüfen sosyalizmin gayrı kabil olduğunu söylemesiyle tahaddüs eden bir kelime oyununa müncer olmaktan öteye geçmemiştir. Tatbiki teklif olunan her teklif - eğer teklif kelimesinin bir mânası varsa - kelimenin dar mânasıyla kaabil ve mümkündür; yani tatbikat alanında tecrübe edilebilir. Ancak burada mevzu bahis olabilecek yegâne mesele, bu suretle, intizar olunan neticelere vasıl olunup olunamayacağını, yani teklif ve tavsiye olunan hattı hareketin, ulaşılmasına hizmet edeceği farz olunan gayelerle münasebettar olup olmadığını bilmekten ibarettir. Halbuki, tek mil iktisadi faaliyetin bir merkezden sevk ve idaresiyle, *bir aynı zamanda*, hem, istihsal vasıtaları üzerindeki hususî mülkiyetten müstakil olarak gelirlerin tevziinin, hem de, istihsalin veriminin, serbest rekabet rejiminde elde edilen verimin hiç olmazsa aşağı yukarı aynı hacimde veyahut da, hattâ daha fazla olacağı ümit edilmekte iken, artık umumiyetle bundan böyle gitgide, sosyalizmin, bu neticeleri elde etmek hususunda, amelî bir yol olmadığı kabul edilmeğe başlanmıştır.

Lâkin, bu keyfiyet Profesör Mises'in asıl tezine uygun telâkki edile dursun, sosyalist idealin kuvveden fiile inkılâp ettirilmesi, gerçekleştirilmesi için gereken yolun araştırılmasının terk olunmaması da tbiî idi. Bu araştırmaların başlıca neticesi, nazarı dikkati, o ana kadar, herkesçe, sosyalist organizasyonun en amelî şekli olarak telâkki olunan bir yoldan diğer plânların araştırılmasına çevirmek olmuştur. Mises'in asıl tezini kabul edenler arasında, iki türlü aksülamel tefrik edilebilir. Bunlar arasında evvelâ bir kısmı vardı ki, onlar, rasyonel hesap vasıtalarının ademi mevcudiyetinden ileri gelen umumî servet azalışının, iktisadi müessiriyetin ziyasının, malların çok daha âdilâne bir tevzi usulüne göre gerçekleştirilmesi uğruna katlanmağa degeceğini kabul ediyorlardı. Şayet bu hareket tarzı, yapılacak tercih ve intihabın tazammun ettiği bütün neticelerin de peşinen düşünölmüş olmasına müstenitse, buna karşı, böyle bir hattı hareketi kabul edenlerin kendilerine pek fazla taraftar bulabilmelerinin çok şüpheli olacağını işaret etmekten başka bir şey ilâve etmeğe, elbette ki, ihtiyaç yoktur. Burada, ortaya çıkan hakiki müşkilâtın, bu hususta verilecek kararın, ekser insanlar nazarında, rasyonel hesap yapmak imkânsızlığının, bir merkezden sevk ve idare edilen bir cemiyet iktisadında, verimin, rekabete dayanan bir sistemin verimine kıyasla ne dereceye kadar tenakusu mucib olacağını bilinmesine bağlı bulunmasından ileri geleceği aşikârdır. Bu satırları yazan müellifin kanaatinde,

müdekkikane yapılmış bir tetkikin, aradaki farkın muazzam ehemmiyeti hakkında hiçbir şüphe bırakmayacak olmasına rağmen, işbu farkın nasıl bir ehemmiyeti haiz olacağını gösterecek basit bir tarz olmadığını da kabul etmek iktiza eder. Bu hususta verilecek cevabın, burada ileri sürdüğümüz umumi mülâhazalar içinde bulunmasına imkân yoktur; ama, bu cevap, mevzuubahis her iki sistemin işleyişini mukayeseli olarak, kemali dikkat ve itina ile inceliyen bir tetkike dayandırılmak lâzım gelir. Böyle bir tetkik ise, mevzuubahis meseleler hakkında çok geniş ve derin bilgileri şart koşar ve bu bilgileri de, ancak iktisat ilminin sistemli bir tetkiki ile iktisap etmek kabil ve mümkündür [1],

Profesör Mises'in tenkidine karşı ortaya çıkan ikinci çeşit tepkiler de bunun bilhassa istihdaf ettiği bazı hususi sosyalizm şekilleri için muteber olacağını telâkki etmekten ibaret kalmış ve bundan başka, böyle bir tenkide yer vermeyecek başka plânların ihzar ve tanziminin araştırılmasına da geçilmiştir. Avrupa'da en yeni olarak yapılan tetkiklerin büyük bir kısmı ve belki de en enterasan olanları bu istikamete tevaccüh etmektedirler. Bu tetkikler başlıca iki temayülü ifade etmektedir. Bir yandan, insanların istihlâk serbestisi ile meslek intihabındaki hürriyetlerini külliyen ortadan kaldıracak şekilde, bidayette derpiş edildiğinden çok daha ileri giderek plânlaştıma işlerini tamim etmek suretile mevzuubahis müşkilâtın bertaraf edilmesine çalışılmaktadır. Öteyandan da bu plânların içine muhtelif rekabet imkânlarının ithali imkânları araştırılmaktadır. Bu tetkikin müteakip fasıllarında ileri sürülen tekliflerin, gerçekte ne dereceye kadar istihdaf ettikleri müşkülâtın her birini bertaraf etmeğe hizmet edecekleri ve ne dereceye kadar da, filiyatta, kabili tatbik oldukları mütalâa edilecektir. Almanca araştırmaların neticelerine müteallik olarak, bu münakaşalara çok faal bir şekilde iştirak eden Profesör G. Halm, işbu kollektif esere verdiği bir yazısında tenkidî bir tavır takınan müelliflerin bu günkü kanaatlerini hulâsa etmektedir. Bu mevzuun münakaşasında, lehte ve aleyhte yazılan tetkiklerin en ehemmiyetlileri, bu kitabın sonuna lâhika olarak ilâve edilmiş bulunmaktadır.

[1] Bu hususta sarîh olarak şunu söylemek belki zaruridir: Burada mevzuubahis edilen şekilde bir mukayesenin, halen mevcut olan (veya halen mevcut olduğu farz olunan) kapitalizmle, ideal bir faraziye dahilinde cereyan edebileceği şekilde sosyalizm arasında, yahut da ideal şartlar içinden bulunacak bir kapitalizmle, mükemmel ve tam olmıyan sosyalizm arasında, yapılması takdirinde bir hal çaresine varılmıyacağı muhakkaktır. Eğer böyle bir mukayesenin, prensip meselesi için bir kıymet arzetmesi gerekiyorsa, bunun elbetteki, her iki sistemin de bir yandan insan tab'ından mütevellit verilerin, öteyandan da mutavaat olunmak lâzım gelen harici şartların nazarı itibara alınacağı en rasyonel şekliyle farz ve kabul edilmesi lâzımdır. Müellif.

12. TETKİKİMİZİN HEDEFLERİ

Bu kollektif eserin gayesi, sosyalist plâncılık üzerinde Avrupa âlimleri tarafından yapılmış tenkidi tetkiklere ait başlıca neticelerin, toplu bir cilt halinde, okuyucuya takdiminden ibarettir. Bu eserle, Profesör Mises'in en mühim eseri ve Profesör Brutzkus'un da Rusya hakkındaki tetkikatının tercümesiyle, her türlü plâncılığın ortaya çıkaracağı meselelere dair oldukça iyi bir tetkikin sağlanmış olacağı ümit edilmektedir.

Şu halde, bu cilt, tek bir noktai nazara göre hazırlanmış sistematik bir eser olmaktan ziyade, ileriki araştırmalara esas olmağa hizmet edebilecek anasırı bir araya getirmiş bulunmaktadır. Burada bir arada toplanan münferit tetkikler, aynı cilt içinde neşredilmek maksadiyle hazırlanmış olmayıp, fakat, muhtelif devirlerde ve muhtelif maksatlarla kaleme alınmışlardır. Ekser ahvalde, en son yazılan makaleler, daha önce yayınlanmış makale hakkında bilgi edinilmeden kaleme alınmışlardır. Bu vaziyetin kaçınılmaz bir neticesi olarak, eserde yer alan müelliflerin yazılarında teker-rürler ve kanaat farklarını mucip olacak haller olmuştur. Eserin mütaakıp kısmına nazaran çok daha teknik bir karakter arzemesi yüzünden, kitaba lâhika olarak ilâve edilen Barone'un makalesi müstesna olmak üzere diğer orijinal denemeler intişar tarihlerine göre sıraya konmuşlardır. 1920 yılındanberi aynı mevzu üzerinde neşredilmiş eserlerin en mühimlerini ihtiva eden bir bibliyografya da; kitaba ikinci bir lâhika halinde eklenmiştir.]1]

Bu satırların müellifi, yazısının neticeye ait olan kısmında [2] bu fikrî temayüllerin bazılarını tetkike ve bunların ışığı altında da, İngilte'de iktisadi tetkikatta kaydedilen en yeni gelişmelerin bir kısmını tahlil etmeğe çalışmıştır. Ve yine aynı maksatlardır ki, şimdiden vâsıl olunan neticelerin arzettiği ehemmiyeti takdir etmeğe ve bu neticelerle zamanımızın amelî meseleleri arasındaki münasebet hakkında hüküm vermeğe de gayret etmiş bulunuyoruz.

BİBLİYOGRAFYA

- L. v. MISES : Die Wirtschaftsrechnung im sozialistischen Gemeinwesen, *Archiv für Sozialwissenschaft*, vol. 47, 1920.

[1] Bu eserler tercümenin sonunda bibliyografya olarak gösterilmiştir:

[2] Prof. F. v. Hayek'in, müelliflerin orijinal denemelerinden sonra gelen ve «Münakaşanın bu günkü hali» başlığını taşıyan bu kısmın tercümesini gelecek sayıda vereceğiz. F. Çelikbaş.

- A. W. COHN: *Kann das Geld abgeschafft werden?* Jena, 1920.
- Max WEBER: *Wirtschaft und Gesellschaft* (Grundriss der Sozialökonomik, part. III), 1re partie, ch. II, 9 - 14, Tübingen, 1921.
- L. v. MISES: *Le Socialisme*. Paris, 1938 (1re éd. Jena, 1922 2e éd. 1932).
- E. HEIDMANN : *Mehrwert und Gemeinwirtschaft*. Berlin, 1932.
- K. POLANYI: Sozialistische Rechnungslegung, *Archiv für Sozialwissenschaft*, vol. 49, 1022.
- O. LEICHTER: *Die Wirtschaftsrechnung in der sozialistischen Gesellschaft*. Vienne, 1923.
- L. v. MISES : Neue Beiträge zum Problem der sozialistischen Wirtschaftsrechnung, *Archiv für Sozialwissenschaft*, vol. 51, 1924.
- J. MARSCHAK : Wirtschaftsrechnung und Gemeinwirtschaft, *Archiv...* vol. 51, 1924.
- T. WELL : Gildensozialistische Rechnungslegung, *Archiv...* vol. 52, 1924.
- K. POLANYI : Die funktionelle Theorie der Gesellschaft und das Problem der sozialischen Rechnungslegung, *Archiv...* vol. 52, 1924.
- O. NEURATH : *Wirtschaftsplan und Naturalrechnung*. Berlin, 1925.
- R. G. HAWTREY : chapitre consacré au « Collectivisme » dans *The Economic Problem*. London, 1926.
- J. BOWEN: *Conditions of Social Welfare*. London, 1926.
- G. HALM : *Ist der Sozialismus wirtschaftlich möglich?* Berlin, 1926.
- E. HORN: *Die ökonomischen Grenzen der Gemeinwirtschaft*. Halbertstadt, 1928.
- L. v. MISES : Neue Schriften zum Problem der Sozialistischen Wirtschaftsrechnung, *Archiv...* vol. 60, 1928.
- B. BRUTZKUS : *Die Lehren des Marxismum im Lichte der Russischen Revolution* (publié d'abord en russe 1921 - 22), Berlin, 1928.

- Une traduction anglaise de cette étude forme la première partie de *Economic Planning in Soviet Russia*, Routledge. London, 1935. Voir également : *U. R. S. S. Terrain d'Expériences économiques*, Paris 1938. Libr. de Médecis.
- E. HEIMANN : Ueber Konkurrenz, Monopol und sozialistische Wirtschaft, *Die arbeit*, 1929.
- F. M. TAYLOR : The Guidance of Production in a Socialist State, *American Economic Review*, vol. XIX, 1929
- W. Crosby ROPER: *The Problem of Pricing in a socialist State*. Cambridge (Mass.), 1929.
- F. POLLOCK : *Die planwirtschaftlichen Versuche in der Sowjetunion*, 1917 - 1937. Leipzig, 1929.
- G. HALM : Ueber Konkurrenz, Monopol und sozialistische Wirtschaft, *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, vol. 133 (III. F. 78), 1930.
- Grundprinzipien kommunistischer Verteilung und Produktion*. Berlin, 1930.
- H. D. DICKINSON : The Economic Basis of Socialism, *Political Quaterly*, sept. - déc. 1930.
- J. GERHARDT : *Unternehmertum und Wirtschaftsführung*. Tübingen, 1930.
- L. POHLE et G. HAJM : *Kapitalismus und Sozialismus*, Berlin, 1931.
- C. LANDAUER : *Planwirtschaft und Verkehrswirtschaft*. Munich, 1931.
- G. MOREAU: De Economische Struktur eener Socialistische Volkshuishouding, *De Economist*. 'S Gravenhage, 1931.
- K. TISCH: *Wirtschaftsrechnung und Verteilung im zentralistisch organisierten sozialistischen Gemeinwesen* (thèse de doctorat, Université de Bonn), 1932
- W. SCHIFF: *Die Planwirtschaft und ihre ökonomischen Hauptprobleme*. Berlin, 1932.
- R. KERSCHLAGL : Die Möglichkeit einer Wirtschaftsrechnung in der sozialistischen Planwirtschaft, *Ständisches Leben*, vol. 2, 1932.

- A. A. VAN RHIJN : De Economische Calculatie in het Socialism, *De Economist*, 1932.
- E. HEIMANN : *Sozialistische Wirtschafts - und Arbeitsordnung*. Potsdam, 1932.
- T. E. GREGORY : An Economist looks at Planning. *Manchester School*, vol. IV, 1933,
- H. D. DICKINSON : Price formation in a socialist Community, *Economic Journal*, juin 1933.
- M. DOBB : Freedom and Planning; a reply to Dr. Gregory, *Manchester School*, vol. IV, 1933.
- M. DOBB : Economic Theory ant the Problem of a Socialist Economy. *Economic Journal*, décembre 1933.
- B. WOOTTON : *Plan or no Plan*. London, 1934.
- R. FRISCH : Circulation Planning: Propositions for a national Organisation for a Commodity and Service Exchange. *Econometrica*, vol. II, juin 1934.
- H. ZASSENHAUS: Ueber die Oekonomische Theorie der Planwirtschaft, *Zeitschrift für Nationalökonomie*, vol. V, sept, 1934.
- A. P. LERNER : Economic Theory and Socialist Economy, *Review of Economic Studies*, vol. II, octobre 1934.
- R. MANDELBAUM et G. MAYER : Planwirtschaft, *Zeitschrift für Sozialforschung*, vol. III, 1934,
- E. HEIMANN : Planning and the Market System, *Social Research*, vol. I, 1934.